A VESZTETT PARADICSOM.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR' ACAD. SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSE.

(FOLYTATÁS.)

59-dik évébe járt Milton, midőn 1667-ben a Vesztett Paradicsom' kiadásáról gondolkodott. Nem levén neki annyi módja, hogy másolót fizessen, néhány barátja irta le váltogatva e költeményt. A könyvbiráló megtagadta tőle az imprimaturt, ez új csillagzatokat feltaláló másik Galileustól; minden versébe belekötelőzködött s minden lapon felségsértést álmodott. Hogy költő a II-dik Károly' udvarát több helyen a legkiáltóbb szinekkel festi, az tagadhatlan, s csak is a könyvvizsgálókkal közös félénkségnek köszönhetni, hogy — némellyikében az igen kemény megtámadásoknak a király' személyét csak gyaníttatni sem mervén — el nem égeték e költeményt. Tul pedig a félénk könyvárusok sem siettek megvásárolni kéziratot, mellynek szegénységben élő szerzője, mint költő csaknem ismeretlen volt; míg végre találkozott mégis egy, merészebb a többinél, ki a most is fönálló s 1667-dik april' 27-ről költ kötelezvény szerint a Vesztett Paradicsomért 10 font sterlinget, a második kiadás' esetében pedig még 5 fontot igért. Szerző' egész életében eltemetve hevert a vállalkozó könyvárus' boltja' fenekén e gyönyörü költemény, s hét egész esztendeig élte tul kinyomattatását a nélkül, hogy szerencsés sikerét megérte volna. Ámde Milton azon nemével birt a lelkierőnek, melly legyőzi a balsorsot és válni tud öncsalódásaitól; lángeszének teljességét ama költeménybe fektetve, munkálkodásait ugy folytatá, mintha mit sem ajándékozott volna a világnak, mintha a Vesztett Paradicsom mi megbukott röpiratka lesz vala, mi balesemény, mellyre többé gondolni fölösleges. Ez időben bocsátá közre Samsont, a Visszanyert paradicsomot, új Logicáját s az Igaz vallás fölötti értekezését.

Végre az, ki a hatalmas Cromvell' jobb keze volt egykor, az, ki a Vesztett paradicsomot irta, végnapjainak nyomorát enyhítendő, könyveit eladni kényszerült. Kopott barna bekesben találta őt és hajadon fővel, ősi karos székében ülve Wright tanár, életiróinak egyike; ezüstes fürtei vállaira hullottak, s világfosztott szép fekete szemei halvány arczát sugározák. Míg végre őszutó' 10-dik napján 1674-d. évben ugyanazon Istenség, melly költőnket éjen át megszállni szokta, utána jött, a mennyek' édenében őt azon angyalokkal egyesítni, kiknek közepette élt s a kiket ő nevük, hivatásuk és szépségeik által ismere. Milton a legcsöndesb s nyugodtabb halállal mult ki élte' 66-d. telében.

Bossuet mint Milton 59 évesek valának, midőn ékesszólásuk' remekeit teremték; s a minő tűzzel, fiatal hévvel szól ősz hajáról amaz, épen ugy panaszkodik a Vesztett paradicsom' irója, hogy őt az évek' fagya nyomja — őt, az Ádám és Éva' gyönyörü szerelmeit ecsetlőt. Bossuet 1669-ben szónoklá el az angol királyné fölötti híres halotti beszédét, s épen azon évben, mellyről Miltonnak — a Vesztett Paradicsomért jövő második 5 font sterlingről nyugtatványa szól vala. A hasonlíthatlan geniusok, kik mindketten — csakhogy ellenkező sorokban — irták vala Cromvell' arczképét, mit sem tudtak ők egymásról s hihetőleg egymás' nevét sem hallák kimondatni soha. Miként a királyi sasok, kiket mindenki lát, egyenkint és elszigetelve laknak a szirttetőn!

Hogy hová lön a nagy Milton' családja — fogják talán kérdezni kegyetek? Mit értekező különböző forrásokbul meríthetett, csak annyi, mikép 30 évvel a költő' halála után, midőn Deborah, az akkor már europai hírrel koszorúzott költér' arczképét meglátta, ekkép kiálta fel magasztosan: ‚O atyám, lelkem, kedves atyám!' — Deborah asszony egy Clarke nevü takács' hitvese, meghalt 76 éves korában, 1727-ben. Egyik leánya Foster Tamás' (hasonlag takács mesterember') nője lett, ki koldusbotra jutván, egy hirlapszerkesztő által megindított aláirás' utján lön felsegítve. Színi mutatvány is lön rendezve javára, mellyhez előszót a nagy Johnson remekelt.

Deborahnak pedig egyik fia Clarke Caleb Indiákra szállott a 18-dik század' elején s a madrasi egyházkerület' jegyzője volt. Ennek három gyermeke született: Ábrahám, Mária (ki meghalt 1706-ban) és Izsák. Ábrahám Miltonunk' kis unokája 1725-d. évben nőül vette Clarke Annát, kitőli leánya Mária, a madrasi anyakönyvben 1727-diki tavaszhó' 2-dik napjáni rovatban föllelhető, benne egyszersmind a Miltonfaj' minden legkisebb nyoma elveszvén. Hová lőnek Ábrahám és Izsák, ki mondja meg nekünk, midőn ők sem a calcuttai, sem a bombayi holtak' rovataiban föl nem lelhetők? Angliába bizonyosan vissza nem jöttek ők, mert akkor a Miltonbámulók' s életirók' figyelmét bizonyosan ki nem kerülék, s tehát Indiák' végetlen sivatagjaiba kell, hogy elvesztenek légyen, mesés bölcsőjében azon világnak, mellyet ősük olly pompásan megénekelt. Ki tudja nem gyulasztja-e ma sejdítlen is, mi csep szabad Miltonvér valamelly rabszolga' szivét, avvagy talán mi ájtatos bramin' erében lángol az, vagy egyikében ama hindu pásztoroknak, ki — miként olly gyönyörüen irja le költeményében ömaga — ‚hüvesbe vonul s a legsürüebb galyak közt metszett lyukacskákon át lesi legelő nyájait'.

„Semmi sem természetesb — igy szóla hozzám a Miltonutódok fölötti társalgásunk közepett, ama kedves ősz apostola ‚kereszténység' szellemének', midőn a közelebb mult tavaszelő' közepe' táján saját házában tisztelhetém őt Párisban — semmi sem természetesb — monda Chateaubriand ur — mint ama kiváncsiság, melly nevezetes emberek' családjai után tudakozódtat. Bonaparte' faja nem veszett el, mert királyok és királynékat hagya maga után, kiket saját kardjával teremtett. Sokat nyomozgattam egyébiránt nem csak Milton', hanem Cromvell' utódjai körül is, melly név olly elválhatlanul össze van forrva dicsőségben Miltonéval, s nem tudom, ha vajjon Oliver urnak Henrik fia általi valamelly egyenes utódja, nem valami ismeretlen irhoni paraszt, talán épen catholicus, ki földi almával él, éjjel az orangistákat támadja meg, nappal pedig a Protector' embertelen törvényei ellen száguldoz. De meglehet az is, hogy Cromvellnek azon ismeretlen utódja egy Franklin avvagy Washington lett legyen tul a tengeren. — S most menjünk át a költeményre.

*

Mit mondhatna Vesztett Paradicsomról értekező, mit elötte már nem mondtak

volna lelkesebbek? Ezer és ezerszer elemezték már föllengő vonásait, beszédük-, haraguk- és elestüket amaz angyaloknak, mikép fölidézték rémítő szépségeit a pokolnak, melly — mint Milton mondá — ‚megfutamlék az ur' haragja elől, ha Isten nem ássa olly mélyen annak örvényét'. Csak átalánosan fogom tehát arczélezni a gyönyörü képet, hogy kitüntessem ollykor a remek müvészetet, mellyel össze lön illesztve az egész.

Sátán fölébred a lángtó' kénköves partján, s összehívja a büntetett legiók' tanácsát. Az ős jóslatra emlékezteti boldogtalan czimboráit, melly egy új világnak születését hirdeté s teremtését egy új ivadéknak — a megesett angyalok okozta ürt kipótolandónak. — Rettenetes dolog! pokol a hely, mellyben Ember' nevét legelőbbször kimondatni halljuk!

Sátán elhatározza magát, ez ismeretlen világ' keresésére indulni s azt szétzuzni vagy romlására vezetni. Utnak ered, pokol' kapuinál kopogtat, ott találja magzatit: a Bünt és a Halált; megnyittatja magának a rémítő mélység' rostélyait, keresztülhat a chaoszon, fölfedezi a Teremtést, leszáll a naphoz, megérkezik a földre, meglátja Édenben első atyáinkat, szépségük- és ártatlanságuktól megindul, és eleven képzetet ad — lélekfurdalásai és szokatlan ellágyulása által — amazoknak megragadó természetük és boldogságuk felől. Isten a magasból megpillantja Sátánt, megjövendöli az ember' gyarlóságát s teljes elkárhozását, hacsak valaki nem találkozik érte kezességet vállaló s meghalni kész; az angyalok ezt hallva rémültökben elnémulnak. És mennyország' csendében a Fiu egyedül az, ki szót emel, magát áldozatul felajánló. Az áldozat elfogadtatik, s az ember meg lön váltva, mielőtt még elesnék.

A mindenható Raphaelt küldi ki első atyáinkhoz, őket az ellenség' érkezte- és czéljairól értesitendő. A mennyei hirnök elbeszéli Ádámnak az angyalok' zendülését, melly épen azon perczben ütött vala ki, midőn az Atya a szent hegy' csúcsáról hirdetné, hogy megnemzette Fiát, s őt teljes hatalmával felruházta. Sátán' kevélysége s féltékenysége e nyilvánitás által fellázadván, szenvedélyei harczra késztetik őt, a legyőzött sergekkel pokolra sujtottat. — Milton semmi adattal sem birván, melly Sátán' lázadását motiválhatá, lángeszéből vala kénytelen alkotni mindent. És ekkép, olly remek müértelemmel, minőre csupán a legnagyobb mesterek képesek, ismerteti ő meg mindazt, mi megelőzte poemáját. — Raphael továbbá elbeszéli a hatnapi munkát. Ádám viszont saját teremtetését fedezi föl. Mire az angyal visszatér az égbe. Éva pedig el engedi magát csábittatni, megizeli a tiltott gyümölcsöt s saját estébe hurczolja férjét.

A X-dik könyvben már az egész személyzet visszakerül, kitkit érdeme szerint találván sorsa. Végül a két utósó könyvben Ádám eredendő bünének siralmas eredményét látja, s látja mindazt, mi Krisztus' megtestesültéig jöni fog; a Fiunak kell saját vérével megváltani az embert. Istenfi — egyike e nagyszerü költemény' személyeinek — egy mesterileg kigondolt visio által egymaga és utósó marad a színpadon, mikép a keresztröli gyönyörü monologjában elhatározottan teljesüljön a: consummatum est.

Két utósó könyvében szerző legnagyobb költőbül legnagyobb historicussá lesz, a nélkül hogy költő lenni megszünnék. Mihály arkangyal hirül adja atyáinknak, hogy ki kell menniök Édenből. Éva sir és keserg, hogy oda kell hagynia virágait. „Oh virágok — mond ő — kik mindnyájan tőlem nyertétek neveiteket!“ Mi szende, mi bájoló vonás, millyenektől pezseg e nagy mü! Ádám is keserg, de mert el kell hagynia a helyet, mellyet az Ur jelenlétével megtisztele. „Igy szólhaték magzatimhoz: ime hegyen jelent meg ő, ama fának alatta lön láthatóvá szememnek; e fenyük között hallhatám hangját; ama for-

rás' szélén társalogtam övele" sth.

Ez eszmény az Istenről, mi a Vesztett Paradicsom' emberét áthatja, roppant fenséggel bir — jegyzi meg a geniális Chateaubriand, Milton' fordítója. — Éva, midőn világra jő, csupán szépségével bibelődik, s az Istent csak az emberen át látja; de Ádám, mihelyt alkotva lön, kitalálván, hogy magamagát nem teremthette, azonnal keresi és megszólítja Teremtőjét. Szóltunk a felséges visiórul, melly e könyvben az egész Biblián keresztülvisz. (Vége köv.)

EMLÉKLAPOK EGY FŐRANGU HÖLGYHEZ.

XIX.

Elöttem ment el .. most is reszketek,
Szív, lélek elhalt, nem volt életem,
Szemem megállt, leestek karjaim,
Az élet ment el tőlem, érezem.
Mint villám, ment az ötménü fogat,
Villám ragadta boldogságomat.

Ablakban álltam .. félhalott valék,
Ég, föld, nap, éj borult egyszerre el.
Mikép kihajlott, mint intett szeme!
Mikéntha lelkem' hítta volna el.
Elment .. utána száll a gondolat —
Nem hozza vissza boldogságomat!

XX.

Hol vagy te mostan? én nálad vagyok.
Gondolsz-e rám most, ugy, mint én terád?
És mit gondolsz, mondd, azt-e hogy szeretsz?
(Egy gondolat mi boldogságot ád!)
Te tudhatod, hogy én mit gondolok:
Hogy mindörökké érted lángolok.
Mért nincsenek röpülni szárnyaim?
Hogy ott lehetnék mindig, hol te vagy.
Mért nem vagyok lég ajkaid körül,
Lélekzetedből hogy másnak ne adj;
Éjféli álmad mért nem lehetek,
Hogy látnám, lelked kivel enyeleg?
Én messze tőled síró vágy vagyok,
Ki szárnyakat magának nem talál;
Sohaj vagyok, ki tégedet keres, —
Jobb volna inkább volnék a halál:
Igy életlánczom' szétszakítanám —
Tiéd' pedig örökre nyujtanám.

TARCZAI ANNA.

(Folytatás.)

Anna e nagyszerü ravatal fölött kettős gyászt ünnepelt; szeretett atyja ugyanis, ki ábránd- s gondolatsarkainak vezértüje volt, a nagy nap' vértanui között iratott be a történet' sötét lapjára. Keble kinosan sajgott föl e kettős veszteségre; mellyek' egyike is elég leendett szivét megtörni; nagy küzdésébe került, hogy a megutált élethezi undorát legyőzhesse, melly tőle hona- s atyjával mindent elrabolt.

A haza e közben két fő alatt kétfelé szakadt, és e sebben még meglevő életereje fogyott el a honnak, a király s fiai' vesztével özvegy- s gyermektelennek.

E szakadás a békes családok' keblében is elszórá vészt növelő magvát, melly rövid idön megtermé átkos gyümölcsét. Testvér testvérével, fiu atyjával, férj nejével állott szemben, vont fegyverrel; a kegyelet' összetartó láncza elszakadt, s boszú, gyülölség, önös érdek foglalák el helyét; a lefojtott szenvedélyek pusztítva törtek elő, garázdálkodva a barát, férj, nő, fiu s testvér' kebelében.

Homonnai e pusztító belzavarban Ferdinand mellett nyilatkozott, míg magyar lelkületü neje ezt a legfeketébb haza- s nemzetárulásnak kiáltva, Zápolya mellett ragadott fegyvert. Igy minden láncz, melly e párt eddig is gyöngén tartá össze, elszakadt. Férjét elhagyva, gyermekeivel bátyja' ősi várába Tarkőbe költözött. Itt nevelte föl őket, hév ragaszkodást csepegtetve gyermeki kebleikbe a hon és Zápolyaház iránt. Ketteje hütlen lett Anna' elveihez, s Ferdinand' részére állott, a felingerelt anya' átkától üldöztetve. A legkisebb pedig, szive' szerelme, büszkesége, az ifju Zápolyához hün esett el, gyermektelen anyjának kétéves árva lánykáját hagyván hátra.

Homonnainé' jelleme az erény s vétek' elegyéből volt összeforrva; ő tudva vétket nem követett el; nem osztozott soha bátyja' elvnélküli rabló kalandjaiban, szenvedélyesen szerette hazáját, s ennek